

UN ZUGRAV DE ELITĂ: GRIGORE RANITE

ANA DUMITRAN

În peisajul artistic românesc, numele lui Grigore Ranite este unul emblematic pentru secolul al XVIII-lea. Opera sa, mai bine zis puținul care a supraviețuit, acoperă un areal impresionant, circumscris unui triunghi care are în vârful laturilor localitățile Craiova, Brașov și Subotica. Importanța sa nu este, însă, dată doar de poziționarea în vârful unei ierarhii valorice a lucrărilor semnate ori atribuite, ci și de calitatea de dascăl de zugrăvi, care i-a fost recunoscută cu reală condescendență de contemporani, foști ucenici și admiratori ocazionali deopotrivă. Asemenea considerente îndreptătesc îndeajuns încercarea de a face din el o figură de elită, chiar dacă puținul care a putut fi recuperat din biografia lui ne obligă să limităm această poziție doar la nivelul meșteșugului.

Personajul este destul de familiar istoricilor, fiind semnalat în literatura de specialitate încă din 1905¹. Recent, academicianul Marius Porumb i-a dedicat un studiu monografic² în care a valorificat toate informațiile acumulate pe parcursul veacului trecut, acordând o binemeritată atenție textului anchetei din 1766 ce trebuia să stabilească veridicitatea lacrimilor Fecioarei zugrăvite de Grigore Ranite pentru iconostasul capelei episcopale de la Blaj³. Reluarea atât de curând a subiectului, justificată – cred eu suficient – de câteva noi descoperiri, beneficiază astfel din plin de pe urma investigațiilor anterioare, ale căror concluzii le confirmă și – sper – le completează în mod fericit.

Date biografice

Conform propriei sale declarații, la 1766 Grigore Ranite avea aproape 54 de ani⁴. S-a născut, deci, dacă vârsta nu a fost mărturisită cu aproximație, pe la 1712. Tatăl său, Hranite sau Ranite, a fost unul dintre cei mai activi pictori din grupul de la Hurez⁵ și, în consecință, cea mai solidă punte între arta

¹ Nicolae Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. I, București, 1905, p. 180, 201.

² Marius Porumb, „Grigore Ranite – un pictor craiovean peregrin în Transilvania”, în vol. *Artă românească artă europeană. Centenar Virgil Vătășianu*, Oradea, 2002, reluat în volumul de autor *Un veac de pictură românească din Transilvania. Secolul XVIII*, București, 2003.

³ *Icoana plângătoare de la Blaj. 1764*, ediție coordonată de Ioan Chindriș, Cluj-Napoca, 1997.

⁴ *Ibidem*, p. 53.

⁵ A semnat: pictura murală a schitului Fedeleșoiu, datată între 1702-1710 (pentru pomelnicul de la proscomidiar: „pomenește, Doamne, zugravii Sima, Ranite, Ștefan, Ghiorghie”, vezi *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș (sec. XIV-1848)*, București, 1994, p. 311); pictura murală a schitului „Sf. Ștefan” de la Hurez, 1702-1703 („Pomeni Gospodi raba Bojii Andrei, Istrate, Hranite, zugrăvi” – la proscomidiar); pictura murală a bisericii Mănăstirii Polovragi („Pomeni Gospodi Andreiu, Simion, Istrate, Hranit, zugravii care au fost; avgust 15, leat 7211 (=1703)” – la proscomidiar; „Și s-au isprăvit la leat 7212 (=1703), mesița septembrie

brâncovenească și cea practică de fiii săi, Grigore și Gheorghe, la a căror inițiere în tainele zugrăviei trebuie să fi contribuit covârșitor. Legătura cu Craiova, considerată locul său de baștină⁶, este mărturisită abia în 1764, prin semnăturile lăsate pe copia deja pomenitei icoane a *Maicii Domnului* de la Blaj⁷ și pe o icoană similară provenită de la Tritenii de Jos (jud. Cluj)⁸. Este greu de spus, însă, dacă această asociere identifică orașul unde s-a născut sau pe cel unde își avea în acel moment reședința. Semnături similare ale confrăților săi lasă deschise ambele interpretări. Astfel, ca să începem exemplificările cu un „concețean”, cel care la 1771 semna „Simon zugrav Oprovinci din Craiova”, respectiv „Simon zugrav ot Craiova” în 1772 și 1779, va deveni, în 1780, după stabilirea în Alba Iulia, „Simon zugraf ot Belgrad”⁹. Stan Zugravul, care în numeroase rânduri s-a recomandat ca „fiul popii Radu din Rășinari”, a semnat aproape la fel de frecvent ca „Stan Zugravul ot Orăștie”¹⁰. Fratele său, în singura semnătură în care și-a asociat o localitate, și-a spus „Iacov zugraf din Feisa”¹¹, iar Simion Poienaru, deși prin nume și-a indicat clar originea în Poiana Sibiului, pentru aproape toți comanditarii săi cunoscuți astăzi a fost zugravul „ot Laz”¹², la fel ca Simion Silaghi-Sălăjeanu, alt neobosit peregrin care purta

11 zile. † Ton elaheston Andreu, Simion, Istrate, Hranite zografus” – în naos, deasupra intrării, la interior); pictura murală a bisericii Mănăstirii Surpatele („Pomeni Gospodii rabi tvoii zugrafiu Andrei, Iosif Ermonah, Hranite, Ștefan; 7215 (=1706-1707)” – la proscomidia); pictura murală a pridvorului bolniței Mănăstirii Bistrița („[...] mai 18, 7218 (=1710), i zugrafiu Iosif Ieromonah, Hranite” – deasupra intrării); pictura murală a bisericii Mănăstirii Govora, 1711 („Pominaite oți stăi zografii Iosif Ieromonah, Hranite, Theodosie” – la proscomidia); icoana *Sfântului Ștefan* de la biserica „Sf. Atanasie” – Bucur din București, 1703-1704 (Ioana Ene, *Icoane brâncovenești și postbrâncovenești din județul Vâlcea (1680-1730). Catalog*, teză de doctorat, Universitatea de Arte București, 2008, p. 71); icoana *Deisis* de la Mănăstirea Polovragi („Hranit zug. leat 7213 (=1704-1705)”); Alexandru Efremov, *Icoane românești*, București, 2003, p. 66, il. 100, p. 194, cat. 49); icoana *Adormirii Maicii Domnului* de la Mănăstirea Govora („Az Ranite Zugraf”); icoana *Sfântului Ioan Botezătorul* din colecția Muzeului din Câmpulung, inv. nr. 254, pictată împreună cu Constandin, semnată „Ranite”, 1716-1717 (*ibidem*).

⁶ Marius Porumb, *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania. Sec. XIII-XVIII*, București, 1998, p. 317; Porumb, *Un veac de pictură*, p. 55.

⁷ „S-au zugrăvit de Grigore Ranite de la Craiova; sep. 20, 1764” (Nicolae Iorga, *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene*, vol. II, București, 1906, p. 58; Porumb, *Dicționar*, p. 320; Porumb, *Un veac de pictură*, p. 56, nota 14, p. 58).

⁸ „Această sfântă icoană s-au zugrăvit de Grigorie Zugraf ot Craiova, 1764” (Porumb, *Dicționar*, p. 320, 428; Porumb, *Un veac de pictură*, p. 133).

⁹ Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *Simon Bălgrădeanul*, Alba Iulia, 2009, p. 12, fig. 14, p. 15, fig. 23, p. 84, cat. nr. 80, p. 85, cat. nr. 81.

¹⁰ Porumb, *Dicționar*, p. 380-381.

¹¹ Eva Mârza, *Carte românească veche pe valea Gălzii, jud. Alba (catalog)*, în Eadem, *Explorări bibliologice*, Sibiu, 2008, p. 62, cat. nr. 3.

¹² Ioana Rustoiu, *Icoanele Lazului*, Alba Iulia, 2007, p. 119 (rep. nr. 36), 123 (rep. nr. 67), 161 (rep. nr. 28), 179 (rep. nr. 1), 184 (rep. nr. 1).

deja acest nume când s-a stabilit la Abrud¹³, devenind „zugrav – uneori chiar «piktor» – de Abrudbania”¹⁴.

Semnificația aceluia „ot Craiova” din semnătura lui Grigore Ranite nu are, însă, nici în primă, nici în ultimă instanță, relevanță pentru originea olteană a artistului, care – în virtutea atestărilor tatălui său – este certă, cum certă este și revenirea pe meleagurile natale, confirmată de lucrările din anii '50 ai veacului al XVIII-lea. Dar o bună parte, cel puțin, din deceniul următor, pictorul este din nou în Transilvania, iar la 1766 locuia la Sebeș¹⁵, din nou fără să putem spune dacă e vorba de o staționare temporară, determinată de o lucrare angajată în zonă, sau de o stabilire definitivă, mențiunea documentară în cauză fiind și ultima sa atestare.

Grigore Ranite a fost unul dintre cei mai talentați zugravi din cea de-a doua generație care a practicat stilul brâncovenesc și unul dintre cei mai apreciați dascăli de zugrăvie, în preajma sa formându-se câteva dintre cele mai reprezentative figuri ale artei românești de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Ne gândim aici în primul rând la frații Stan și Iacov din Rășinari¹⁶, dar și la Vasile Diaconul și Șerban Popovici, cu al căror destin viața fiilor lui Hranite se va (re?)împlăti în anii '40, când vor fi prezenți cu toții în Banat¹⁷, precum și la Dimitrie Diaconul, autorul, în 1766, al frescei din pronaosul bisericii mari a Mănăstirii Cozia, ori la foarte puțin cunoscutul Nicolae, semnatarul scenei *Nașterii Maicii Domnului* de deasupra intrării în biserica schitului Peri, posibil identic cu cel care, la 1732, la Vădeni, semna „Nicolea ucenic”.

Mai știm despre Grigore Ranite că a avut un fiu, Ioan, care a activat și el ca zugrav, secondându-și mai întâi tatăl, împreună cu care a semnat pictura murală a schitului Crasna (jud. Gorj) și pe cea a bisericii „Cuvioasa Paraschiva” din Rășinari. Aici va reveni pentru zugrăvirea la exterior a câtorva ocnite¹⁸,

¹³ Porumb, *Dicționar*, p. 368-370.

¹⁴ *Ibidem*, p. 369-370.

¹⁵ *Icoana plângătoare de la Blaj*, p. 53.

¹⁶ Pentru Iacov Zugravul și posibila sa ucenicie la Grigore Ranite vezi Porumb, *Dicționar*, p. 169, 317; Porumb, *Un veac de pictură*, p. 46; Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, Elena Mihu, Saveta-Florica Pop, *Iacov Zugravul*, Alba Iulia, 2010, p. 16-17, 37. Pentru ucenicia lui Stan Zugravul la Grigore Ranite vezi Porumb, *Dicționar*, p. 317, 379; Dumitran et aliae, *Iacov Zugravul*, p. 12-13.

¹⁷ Pentru Vasile Diaconul și implicarea sa pe șantierele fraților Ranite din Oltenia vezi Porumb, *Dicționar*, p. 449, Dorina-Sabina Pârvulescu, *Pictura bisericilor ortodoxe din Banat între secolul al XVII-lea și deceniul trei al secolului al XIX-lea*, Timișoara, 2003, p. 170-171, și Eadem, *Pictură românească din Banat. Secolul al XVIII-lea*, Timișoara, 2006, p. 49. Pentru Șerban Popovici și posibila sa colaborare pe șantierul Ranișilor de la Glogova, din 1734, vezi Pârvulescu, *Pictură românească din Banat*, p. 43.

¹⁸ Poziționarea semnăturii în spațiul dintre respectivele ocnite și ampla reprezentare a *Coborârii la iad* a făcut ca până acum aceasta din urmă să fie considerată opera lui Ioan Grigorovici (Porumb, *Dicționar*, p. 327; Porumb, *Un veac de pictură*, p. 51; Ioan Abrudan, „Un ansamblu

semnătura sa, „Popa Ioan Grigoriovici zugrav, 1785 iunie 27”, indicând că fusese între timp hirotontit preot.

Restul informațiilor constituie doar repere pentru o biografie profesională, motiv pentru care ne vom ocupa de ele în capitolul următor.

Cronologia operei

În mod fericit, cea mai timpurie lucrare a lui Grigore Ranite vine în sprijinul originii sale craiovene. Este vorba de pictura murală a bisericii „Sf. Mina” din **Craiova**, semnată „Grigore. 7239 (=1731)” pe sabia sfântului patron al lăcașului construit în același an de negustorul Petru Boj, prin strădania lui „Costandin zidar”, al cărui nume Nicolae Iorga l-a citit „Costandin zugrav”¹⁹, lipsa de interes pentru o relectură a pisaniei cu numele său, săpată în piatră deasupra intrării, făcând ca până acum fresca să fie disputată între Constantinus de la Hurez²⁰ și omonimul său ipotetic²¹.

A doua mențiune, databilă în **1732**, a numelui lui Grigore Ranite a fost identificată în pisania de deasupra intrării în naosul bisericii Mănăstirii **Tismana**, la interior. Lectura propusă de Marius Porumb textului „Fiind zugrafi Ranite: Gligorie: Ghiorghie: Tudor: Vasilie Zugrav”²², care identifică prin primele două antroponime o singură persoană²³, fără a fi neapărat greșită, nu este singura posibilă. O inscripție astăzi ilizibilă de pe una din coloanele pridvorului bolniței Mănăstirii Bistrița, conform căreia „s-au făcut schimnic aici, Hranite, la luna lui avgust și ș-au pus numele Pahomie; 7257 (= 1749)”²⁴, dovedește că tatăl lui Grigore era încă în viață la acea dată, deci putea fi el cel indicat în 1732 la Tismana. Reținerea într-un asemenea mod a datei călugăririi nu putea viza un Hranite oarecare, câtă vreme numele zugravului Hranite se

iconografic inedit: pictura lui Ioan Grigorievici și a zugravilor familiei Grecu, din biserica satului Cornățel”, în *RTI*, 2 (2009), p. 327). Pentru reatribuirea scenei lui Nistor Dascăluș și Popii Ivan din Rășinari și încadrarea ei momentului 1758 vezi Saveta Pop, „Pictura murală exterioară a bisericii Cuvioasa Paraschiva din Rășinari”, în Avram Cristea, Jan Nicolae (editori), *Eshatologie populară*, Alba Iulia, 2010, p. 161-162, și Saveta-Florica Pop, Elena-Daniela Cucui, Ana Dumitran, „Zugravul Nistor Dascăluș din Rășinari”, în *Nemus*, an V (2010), nr. 9-10, p. 70-71.

¹⁹ Nicolae Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. II, București, 1908, p. 68.

²⁰ Victor Brătulescu, „Zugravul Constantinus”, în *MO*, an 1961, nr. 10-12, p. 689, 697.

²¹ Corina Popa, „Constantinos și Ioan – autorii ansamblului de pictură de la Biserica Doamnei-București”, în *Monumente Istorice și de Artă*, 1976, nr. 2, p. 45-46.

²² Textul, care continuă, dar nu mai este lizibil, trebuie să fi conținut și numele unor ucenici. Tot datorită dificultăților de lectură, numele ultimului artist nu a fost până acum legat de pictura murală de la Tismana decât de Viorel Țigu, *Pictura icoanelor pe lemn din Banat în secolele XVII și XVIII*, Arad, 1999.

²³ Porumb, *Dicționar*, p. 317.

²⁴ *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Vâlcea (sec. XIV-1848)*, București, 2005, p. 232.

regăsește în pisania de deasupra intrării în bolniță, în calitate de autor, alături de Iosif Ieromonahul, al picturii pridvorului, datată 1710.

Preluarea de către Hranite a preeminenței în cadrul echipei de la Tismana nu impietează asupra concluziei că fiul său, deși foarte tânăr, de abia 20 de ani, putea conduce un șantier atât de important²⁵, căci o inscripție nesemnaltă încă de la proscomidiar, păstrată fragmentar („Pomeni Gospodî zugr[...] [Gr]igori[...]”) pare să-l indice drept singur autor al picturii altarului tocmai pe Grigore Ranite.

Tot din anul **1732** datează pictura murală a bisericii din **Vădeni** (jud. Gorj), semnată astfel la proscomidiar: „Pomeni Gospodî Ranite Grigorie, Gheorghie, Vasilie, zugrafiu, 7240; Ion ucenic”, numele artiștilor regăsindu-se și în vechea pisanie săpată în piatră, plasată astăzi în pridvor, dar păstrată fragmentar, din textul respectiv mai supraviețuind doar cuvintele: „7241. Fiindu zugrafi Ranite [...]”. Am optat pentru datarea în 1732²⁶ deoarece acest an corespunde ambelor văleaturi indicate în cele două inscripții, 7240 și 7241. În acest caz, lipsind orice semn de punctuație între numele Ranite și Grigore, deoarece ele sunt plasate la sfârșitul primului rând, respectiv la începutul celui de-al doilea, a fost și mai simplu să se identifice prin ele o singură persoană²⁷, deși situația trebuie să fie similară cu cea de la Tismana, iar inscripțiile să-l indice pe tată, (H)Ranite, și pe cei doi fii, Grigore și Gheorghie. Contribuția lui Grigore iese însă cel mai mult în evidență, fiind subliniată de încă două semnături lăsate în naos, pe sabia Sfântului Teodor Tiron și pe cea a Arhanghelului Mihail, dar și într-o nișă situată în altar, în pandant cu proscomidiarul.

Desigur, nu este obligatoriu ca echipa să-l fi inclus neapărat pe Hranite, cum de altfel și vedem că s-a întâmplat la **Glogova** (jud. Gorj), în **1734**, însă modul cum sunt aici numiți zugravii: „Pomeni Gospodî zugrafiu Diniu, Vaselie, Grigorie, Ștefan, Gheorghie, Șarban, Stan; Sept[emvrie] 14, leat 7243”²⁸, vine și el în sprijinul ipotezei mele, cei doi frați fiind indicați doar prin numele de botez. Oricum, plasarea patronimului înaintea prenumelui, specifică doar onomasticii maghiare, este cu totul improbabilă în epocă în mediul românesc de la sudul Carpaților.

²⁵ Porumb, *Un veac de pictură*, p. 55.

²⁶ Au mai fost propuse datările 1733 (Ștefan Meteș, „Zugravii bisericilor române”, în *AnCMI*, 1926-1928, p. 68; Pârvulescu, *Pictură românească din Banat*, p. 49, 54, nota 5) și 1734 (Porumb, *Dicționar*, p. 317).

²⁷ Meteș, *Zugravii bisericilor române*, p. 68, reformulează textul inscripției, pentru care face trimitere la o lucrare anterioară, indicându-l explicit pe Grigore: „meșterii Grigorie Ranite, Vasile și Ion ucenic”. Porumb, *Dicționar*, p. 317, citează inscripția în forma: „Grigorie Ranite, Gheorghie, Vasile și Ion ucenic”.

²⁸ Apud Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. II, p. 8, nr. 16. Pentru o lectură mai recentă, în esență aceeași, vezi Radu Crețeanu, „Biserica din Glogova”, în *MO*, an 1956, nr. 6-7, p. 365.

Următorul angajament cunoscut este zugrăvirea iconostasului capelei episcopale din **Blaj**, în 1736²⁹. Conform propriei sale declarații, între 1 și 20 iulie din acel an a pictat icoana împărătească a Maicii Domnului, cea care va lăcrima la 1764. Urma acesteia s-a pierdut la Viena, unde a fost dusă pentru a fi examinată și a se da verdictul asupra caracterului său miraculos³⁰. În 1913 capela s-a prăbușit, dar nu se știe care a fost soarta iconostasului. Normal ar fi fost ca ceea ce s-a mai putut recupera din el, dacă nu cumva fusese demontat mai înainte³¹, să ajungă în muzeul Mitropoliei, pentru a cărui amenajare se depuneau serioase eforturi în acei ani. Dar evidențele acestei instituții sunt atât de sumare încât nu i se poate da de urmă. La 1957 un grup de 16 icoane aflate într-o precară stare de conservare a fost transferat de la fosta catedrală la muzeul local. Pe acest considerent, ele au fost atribuite zugravului Ștefan de la Ocnele Mari și considerate obiectul contractului pe care vlădica Inochentie l-a încheiat cu acesta în 26 mai 1737³². Recent, am retribuit piesele lui Grigore Ranite, printr-o deducție logică prilejuită de publicarea „dosarului” icoanei care a lăcrimat la 1764, iar proveniența din capela arhiepiscopală a fost considerată cea mai probabilă ipoteză³³. Familiarizarea, între timp, cu opera artistului permite reafirmarea paternității asupra respectivelor icoane, dar originea lor rămâne o enigmă.

Următorul angajament de proporții a fost zugrăvirea, la 1738-1739, a paraclisului „Buna Vestire” și a interiorului bisericii „Sf. Nicolae” din **Șcheii Brașovului**³⁴. Componenta echipei: „Ranite, Grigorie, Gheorghie, Ioan, Mihail Zugravii”³⁵, îl aduce din nou în discuție pe bătrânul Hranite, ale cărui servicii au putut fi mai mult decât necesare în condițiile în care o bună parte din timp Gheorghie a fost ocupat cu zugrăvirea cel puțin a unei părți a iconostasului paraclisului.

²⁹ *Icoana plângătoare de la Blaj*, p. 53.

³⁰ Ioan Chindriș, studiul introductiv la *Icoana plângătoare de la Blaj. 1764*, p. 20-21.

³¹ „O icoană a Preacuratei cu pruncul Isus, cu rame de lemn într-aurite”, cel mai probabil copia icoanei miraculoase executată de Grigore Ranite la 1764, a fost luată acasă de Flaviu Domșa cândva înainte de 1 ianuarie 1913 (Arhivele Naționale. Direcția Județeană Alba, fond *Mitropolia Română Unită Blaj*, an 1915, nr. act 3786, f. 7r). Poate și alte componente ale iconostasului se vor fi învrednicit de o grijă similară.

³² Marius Porumb, „Ștefan Zugravul, autorul tâmplei comandate de Inochentie Micu Clain”, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 486-491. Pentru contract vezi Ioana Cristache-Panait, „Un zugrav din Țara Românească în Transilvania în prima jumătate a secolului al XVIII-lea”, în *SCLAAP*, tom 16 (1969), nr. 2, p. 327, și Porumb, *Dicționar*, p. 402.

³³ Ana Dumitran, Elena Cucui, Daniela Burnete, Viorica Pîrv, *Alte icoane care plâng la Blaj*, Alba Iulia, 2008, p. 20-24, cu ilustrația la p. 52-73. Pentru ilustrație mai vezi Porumb, *Un veac de pictură*, il. 38-47.

³⁴ Porumb, *Dicționar*, p. 317-319; Porumb, *Un veac de pictură*, p. 33-35, 57-58.

³⁵ Apud Porumb, *Un veac de pictură*, p. 57.

Din **1740** datează cele mai timpurii lucrări care susțin prezența lui Grigore Ranite în Banat: icoanele *Sfântului Nicolae* și *Arhanghelului Mihail* de la **Partoș** (jud. Timiș), piese atribuite³⁶. Până în **1745**, când a semnat ușile împărătești de la **Drinova** (jud. Timiș)³⁷, se poate crede că artistul a rămas în Banat, fiind identificat la **Banatska Subotica**³⁸ și **Ferendia**³⁹, nu și la Butin⁴⁰. De asemenea, datorită incertitudinii atribuirii de la Partoș, se poate admite și o ședere mult mai scurtă, circumscrisă anului 1745, singurul pentru care dispunem de date și semnătură.

La **1553** Grigore Ranite semna la proscomidiarul paraclisului Episcopiei din **Râmnic**: „Pomeni Gospodî Grigorie Zugrafu, 1753”, iar un an mai târziu, la 5 august **1754**, pisania de deasupra intrării, la interior, confirmă că era terminat de zugrăvit și naosul⁴¹. În aceeași perioadă a putut fi zugrăvit și iconostasul, din care în muzeul Arhiepiscopiei mai pot fi admirate o icoană de mari dimensiuni ilustrând *Adormirea Maicii Domnului* și un prăznicar cu *Nașterea lui Iisus*.

Între **1557-1559** se datează pictura murală a bisericii schitului **Crasna** (jud. Gorj)⁴², semnată împreună cu fiul său Ioan.

Următorii ani se va afla la **Rășinari**, unde, între **1760-1761**, va executa, tot împreună cu Ioan⁴³, pictura murală din altarul și naosul bisericii „Cuvioasa Paraschiva”, o parte a picturii exterioare, precum și iconostasul, ale cărui piese păstrate se datează între **1761-1763**⁴⁴.

³⁶ Porumb, *Dicționar*, p. 280, 320. Deși nu exclude posibilitatea ca autorul să fie Grigore Ranite, Dorina Sabina Pârvulescu înclină mai degrabă spre penelul fratelui său, Gheorghe (*Iconostasul tradițional în Banat*, Timișoara, 2001, p. 22).

³⁷ „Grigorie 1745”; Viorel Țigu, „Zugravul Grigorie în Banat”, în *Tibiscus*, seria de artă, 1974, p. 15-22; Porumb, *Dicționar*, p. 320; Pârvulescu, *Iconostasul tradițional în Banat*, p. 25.

³⁸ Porumb, *Dicționar*, p. 320.

³⁹ *The Artistic Treasure of Serbs in Romania*, Belgrad, 1991, p. 32-33, fig. 25-26 (*Arhanghelul Mihail și Înălțarea lui Iisus*, icoane datate cca 1740).

⁴⁰ Cele 12 prăznicare de aici au fost recent reatribuite lui Iacov din Rășinari (Dumitran et aliae, *Iacov Zugravul*, p. 34-36).

⁴¹ La Porumb, *Dicționar*, p. 320, pictura paraclisului de la Râmnic este datată 1751-1752.

⁴² „1759 pis. Grigorie Zugrav i sin ego Ioan” (Porumb, *Dicționar*, p. 320; la p. 150 aceeași pictură este datată 1757; tot datarea 1757 în Porumb, *Un veac de pictură*, p. 58, unde se precizează și că pictura a fost terminată la 1759). Meteș, *Zugravii bisericilor române*, datează și el pictura în 1759, dar îl citează pe Alexandru Ștefulescu, semn că nu a citit personal inscripția.

⁴³ „Fiind zug[ravi] la această boltă cu evangheliștii, Grigorie, Ioan sin ego” – pe pandantivul cu reprezentarea Sfântului Luca; „Fiind zugrafi Grigorie, Ioann. 1761” – pe peretele de sud al navei.

⁴⁴ *Cuvioasa Paraschiva* (semnată și datată „Grigorie Zugraf, dechemvrie 12 zile, 1760”; dispărută; pentru ilustrație vezi Porumb, *Dicționar*, p. 319, 327); *Învieria lui Lazăr*, semnată și datată pe verso: „1761, Grigorie Zugraf” (păstrată în casa episcopală; pentru ilustrație vezi Dumitran et aliae, *Alte icoane care plâng la Blaj*, p. 32); *Duminica Floriilor* („Această icoană s-au plătit de Coman Sfranciog cu fâmeia lui Stanca; 1761. Grigorie Zugraf”; păstrată la Muzeul Național de Artă al României, inv. nr. i 1171; inedită); *Deisis* (datată 1662; dispărută; pentru ilustrație vezi Porumb,

La 20 septembrie 1764 „Grigorie Ranite de la Craiova”⁴⁵ semna copia propriei sale icoane⁴⁶, acum miraculoasă, din capela episcopală a **Blajului**. Marea surpriză o constituie, pentru acest an, descoperirea semnăturii sale, „Grigorie zugrav, 1764”, pe filactera proorocului Daniil, reprezentat în partea dreaptă a registrului superior al iconostasului catedralei din Blaj. Datarea este consemnată și pe filactera proorocului Ie[remia?]. Considerat până acum, integral, opera pictorului Ștefan Tenețchi din Arad și a sculptorului Aldea din Târgu-Mureș, datat „în jurul anului 1765”⁴⁷, impresionantul iconostas ni se dezvăluie acum ca o adevărată enigmă.

Tot în 1764 „Grigorie Zugraf ot Craiova” semna și icoana *Maicii Domnului cu Pruncul de la Tritenii de Jos* (jud. Cluj), aceasta fiind cea mai târzie creație a sa cunoscută.

Nedatată, o icoană-prăznicar cu reprezentarea *Nașterii Domnului* de la **Rădăcinești** (jud. Vâlcea), expusă în muzeul Mănăstirii Cozia, îi poate fi atribuită, fără a putea exprima aceeași certitudine în legătură cu datarea sa înainte sau după sejurul din Banat.

La fel, un grup de prăznicare păstrate în colecția **Muzeului Etnografic al Transilvaniei**, unul semnat⁴⁸, pot fi o comandă asociabilă prezenței zugravului la Blaj în 1736, cum tot timpurii sunt alte două prăznicare păstrate în colecția **Muzeului Național de Artă al României**⁴⁹. Cea din urmă colecție mai conține două piese care au aparținut și ele unui iconostas, pictate pe două registre: dedesubt scene de praznic, iar deasupra chipuri de apostoli și prooroci⁵⁰, cu o datare cel mai probabil posterioară întoarcerii din Banat.

Artistul de elită

Oricât de sofisticat ne-am propune să definim categoria „elitelor”,

Diționar, p. 319; Porumb, *Un veac de pictură*, il. 109; Dumitran et aliae, *Alte icoane care plâng la Blaj*, p. 31); *Maica Domnului cu Pruncul pe tron* (semnată și datată „Grigorie Zug[rav], 1762”; dispărută; Porumb, *Diționar*, p. 320, 327, cu un detaliu la p. 319); *Sfântul Nicolae* („1763, G[rigore] Z[ugrav]”; păstrată în biserica „Cuvioasa Paraschiva” din Rășinari; pentru ilustrație vezi Ana Dumitran et aliae, *Alte icoane care plâng la Blaj*, p. 35); o a doua icoană a *Cuvioasei Paraschiva*, reprezentată pe tron, flancată de arhangheli (păstrată încă pe iconostas, inedită); o a doua icoană a *Sfântului Nicolae* (păstrată și ea pe iconostas, inedită). Alte trei prăznicare (*Schimbarea la Față*, *Înălțarea lui Iisus* și *Sfânta Treime*) le consider opera fiului lui Ranite, Ioan Grigorovici.

⁴⁵ Apud Iorga, *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene*, vol. II, p. 58, nr. 113.

⁴⁶ Calitatea de replică (*exemplar eius*) este confirmată de declarația artistului, luată în timpul anchetei din 1766 (*Icoana plângătoare de la Blaj*, p. 54-55).

⁴⁷ Porumb, *Diționar*, p. 44; la p. 43 și 413 ilustrația este datată „cca 1760”, iar la p. 415 „cca 1769”.

⁴⁸ *Adormirea Maicii Domnului*, semnată „Grigorie”; inv. nr. B 4512; *Buna Vestire*, inv. nr. B 4509; *Nașterea lui Iisus*, inv. nr. B 4511; *Tăierea împrejmur*, inv. nr. 4510; *Duminica Florilor*; *Schimbarea la Față*, inv. nr. 4508.

⁴⁹ *Duminica Tomii* (inv. nr. i 1268) și *Nașterea lui Iisus* (inv. nr. i 7192).

⁵⁰ *Duminica Florilor cu Proorocul Aaron și Apostolul Pavel* (inv. nr. i 1435) și *Nașterea lui Iisus cu Apostolul Luca și Proorocul Ilie* (inv. nr. i 1436).

apartenența la un grup elitar se va stabili oricum prin comparația pe de o parte cu acel grup, iar de cealaltă parte cu masa umană față de care se produce diferențierea. Pentru a putea situa un artist în categoria elitei, trebuie să stabilim mai întâi condițiile, calitățile și standardele pretinse candidatului, relativ, pe cât posibil, pe de o parte la realitatea secolului al XVIII-lea, de cealaltă parte la realitatea lumii românești, din care provin deopotrivă artistul și comanditarii, respectiv consumatorii operei sale.

Între condiții, principala ar trebui să fie frecventarea unui atelier consacrat, cu renume, care să asigure atât dezvoltarea talentului artistic nativ, cât și exersarea celor mai bune practici, deprinderea tehnică a meșteșugului. Grigore a avut o asemenea șansă, ca fiu al unuia dintre artiștii din grupul de la Hurez, a cărui activitate o putem privi ca apogeul artei de sorginte bizantină din spațiul românesc. Proximitatea părintelui, dar și a colaboratorilor acestuia, precum Iosif Ieromonahul și Andrei de la Hurez – pentru a-i aminti doar pe cei mai ușor de individualizat în cadrul lucrărilor semnate în comun – i-au oferit lui Grigore și fratelui său cadrul cel mai competent și mediul cel mai propice pentru însușirea celor mai elaborate tehnici și formarea în cel mai autentic spirit al artei religioase așa cum era ea practică în Răsăritul creștin.

Între calități, talentul este principala înzestrare, care îi permite artistului să fie un bun desenator, dar și un colorist abil, însușiri prin care putea fi suplinită lipsa studiilor de anatomie necesare în redarea volumetriei și a tridimensionalității, aspecte din ce în ce mai prezente în arta postbizantină. Grigore a avut o asemenea talent, se pare atent fructificat de bătrânul Hranite, care a strâns de timpuriu în jurul fiilor săi o nouă generație de ucenici, apropiați ca vârstă, dar față de care Grigore cel puțin se va erija curând în ipostaza de maestru, de „dascăl”, înlocuindu-și astfel în atribuții tatăl, semn că potențialul său îl întrecea de departe pe al celorlalți.

O a doua calitate, cu atât mai remarcabilă cu cât era mai scurt timpul în care era câștigată și validată, este faima, renumele artistului, capacitatea sa de a primi angajamente din partea unor comanditari cu pretenții și la distanțe apreciabile față de localitatea cu care își va indica proveniența. Ar trebui exclusă din această ecuație peregrinarea, care conjugă talentul artistului mai degrabă cu oferta pe care o face el însuși, împins de lipsa comenzilor și de nevoia de supraviețuire. Peregrinarea poate fi însă o cale de a câștiga faima la care încercăm să facem referire aici. Dar Grigore Ranite nu pare să fi avut nevoie de o asemenea modalitate de a se face cunoscut. Dimpotrivă, atelierul tatălui său sau chiar el însuși atrag de foarte timpuriu ucenici sortiți unor cariere strălucite și comanditari dintre cei mai cu dare de mână. Punctul culminant al acestei dispersii a renumelui lui Grigore poate fi asociat cu zugrăvirea, în 1736, a iconostasului capelei episcopale din Blaj. Desigur, sub aspect financiar, episcopul comanditar, Inochentie Micu, nu se putea compara cu familia

Glogovenilor sau cu urmașii banului Cornea Brăiloiu, pentru care lucrase familia Ranite în anii imediat anteriori, dar calitatea sa de cap al unei Biserici situată într-o altă provincie, pretențiile estetice pe care le ridică un an mai târziu, când va încheia contractul cu Ștefan de la Ocnele Mari, un alt zugrav oltean cu nimic mai prejos decât Grigore Ranite, mă fac să cred că Inochentie a analizat în prealabil și alte posibilități, și mă gândesc aici la zugravii rășinăreni Popa Ivan și Nistor Dascălul, de care trebuie să fi auzit și ale căror lucrări, ceva mai tradiționaliste, sunt printre cele mai reușite din creația transilvăneană a epocii. Inochentie a vrut însă opulență și strălucire, iar cel mai bine răspundeau atunci acestor gusturi zugravii olteni. Cum de, dintre aceștia, alegerea episcopului s-a oprit asupra lui Grigore Ranite și de ce atât de curând îl va prefera pe altul? Dacă ar fi posibil, răspunsul la prima parte a întrebării ne-ar oferi dimensiunea personalității artistului preferat, iar cea de-a doua parte ne-ar explica evoluția sau, mai bine spus, involuția artei sale în deceniile care au urmat și pe care parcă nu am pune-o doar pe seama vârstei din ce în ce mai înaintate. Oricum, și alegerea ca și renunțarea la serviciile sale ne pun în fața unei figuri care a dat întregă măsura talentului său și nu s-a sfiit să rămână el însuși în raporturile cu adeseori irascibilul vlădică.

Cât privește standardele, acestea trebuie judecate atât prin raportare la cele mai înalte realizări ale timpului, pe care le identificăm în creațiile grupului de la Hurez, cât și ca expresie a putinței financiare a comanditarilor, care asigura nu doar plata manoperei, ci și calitatea și diversitatea materialelor din care artistul urma să execute lucrarea. Altfel spus, un produs ieftin nu are cum să atingă cotele estetice ale unuia similar pentru care se folosesc pigmenți din import și foiță de aur, dar în mod obișnuit nu ar trebui să aibă de suferit calitatea desenului și rezistența suportului pentru stratul pictural. Ne-am aștepta, deci, ca măcar prin acestea să răzbată renumele artistului, atunci când speșele au fost sub așteptările sale.

Privită comparativ cu opera antecesorilor săi angajați pe șantierul Brâncoveanului, cea a lui Grigore Ranite suferă de un ușor manierism, care, cu timpul, degenerează într-o reală rigiditate a fizionomiilor. Carnația figurilor, atât de bine reliefată la zugravii de la Hurez, o regăsim cu deosebire acolo unde apare și semnătura bătrânului Hranite, ceea ce poate însemna că i se datorează lui chipurile cele mai reușite. Totuși, Grigore poate fi apreciat ca cel mai talentat zugrav al anilor '30, la sud și la nord de Carpați deopotrivă. Lucrările din anii '50-'60 sunt însă palide, dar comanditarii lor, cel puțin episcopul de Râmnic, cei care preluaseră, în 1764, destinele Blajului și comunitatea rășinăreană, nu pot fi bănuți a fi fost rău platnici, de aceea singurul „vinovat” este artistul. Dar, chiar și lipsită de strălucire de la Craiova sau Vădeni, fresca de la Rășinari rezistă concurenței, Transilvania anilor 1760-1761 neavând, se pare, un artist care să-l întrecă și care să fie în același timp și pe placul

rășinărenilor, printre care Grigore avea chiar rude spirituale, foarte bine situate în ierarhia ecleziastică locală⁵¹. La fel medalioanele din coronamentul iconostasului catedralei din Blaj, unde lacrimile Fecioarei așezaseră pe creștetul zugravului o adevărată aureolă, cu care n-a putut rivaliza nici măcar Ștefan Tenețchi, a cărui contribuție anterioară – posibil nefinalizată la acea dată ? – a fost cel puțin revizuită dacă nu chiar modificată pentru a face loc completării lui Ranite.

Nici icoanele nu mai sunt la fel de expresive după întoarcerea din Banat. Ele mărturisesc o anume oboseală, destul de greu mascată de folosirea vechilor modele, de fastul decorativ și de opulența aurului. Ideală pentru observarea transformărilor intervenite ar fi fost compararea icoanei *Maicii Domnului* zugrăvită la 1736 cu replica ei realizată la 1764, dar ambele sunt astăzi pierdute. Oricum, evenimentul, pentru care Grigore însuși a depus mărturie, declarând că a văzut lacrimile și le-a studiat îndeaproape⁵², trebuie să-l fi marcat nu doar ca om – cu același prilej fiind consemnată apartenența sa la „ritul greco-unit”⁵³ –, ci și profesional, lacrimile Fecioarei confirmând calitatea sa de „scriitor al vieții” – *zographos*, prin care transgresa limitele meșteșugului, devenind părtaș la miracol. Nu cunoaștem nici o lucrare ulterioară anului 1764, dar locuirea în 1766 la Sebeș parcă nu am vedea-o doar ca o banală stabilire aici, ci ca o angajare la înfrumusețarea bisericii, astăzi dispărute.

Observând această traiectorie, am putea spune că destinul lui Grigore Ranite a fost oarecum meteoric: strălucirea începuturilor a fost atât puternică încât i-a putut hrăni întreaga carieră. Avantajat de descendența sa și de mediul în care a fost nevoit să se formeze, el s-a impus de timpuriu în atenția celor mai înstărite familii oltene, care și-au asumat rolul ctitoricesc în vremurile stăpânirii austriece la sud de Carpați. Această atenție a putut funcționa și ca o înaltă recomandare pentru posibili comanditari transilvăneni, precum episcopul Inochentie Micu și orgolioasa comunitate din Șcheii Brașovului, prin intermediul căreia s-a putut naște și ideea descinderii în Banat⁵⁴. Acolo însă,

⁵¹ La 1754 Grigore Ranite a fost nașul de cununie al viitorului preot Iacov Izdrail, personaj cu o stare materială substanțială încă înainte de căsătorie, când deținea deja o gospodărie proprie, teren arabil cu o capacitate de un cubul și trei metrete, fânețe de două care, doi cai, o vacă, două juninci, trei capre, un porc și patru oi (*Tabella individualis Praestanda Contributionis pro Anno Militari 1754/5 Pagi Resinar in Sede Saxonicali Cibiniensi existentis et ad Emporium Primae Classis Cibiniense Ejusque Plagam Primam Spectantis*, registru păstrat la casa episcopală din Rășinari). Iacov era fiul popii Man, în casa căruia își găseau sălaș, în vremuri de restriște, importante figuri ale protipendadei muntene, precum viitorul episcop râmnician Grigore Socoteanu (Ștefan Meteș, *Relațiile bisericii românești ortodoxe din Ardeal cu principatele române în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1928, p. 60), și se oficiau chiar căsătorii pentru boierii fugari (Iorga, *Scrisori și inscripții ardeleni*, vol. I, p. XXXIII-XXXIV).

⁵² *Icoana plângătoare de la Blaj*, p. 55.

⁵³ *Ibidem*, p. 53.

⁵⁴ Porumb, *Un veac de pictură*, p. 35.

frații Ranite au avut o evoluție foarte diferită. Gheorghe, parcă mai puțin înzestrat cu talent și mereu în urma fratelui său, se va impune în grupul restrâns al pictorilor agreați de episcopatul timișorean⁵⁵, în vreme ce Grigore, departe de tatăl în umbra căruia stau cele mai frumoase creații ale sale, devine în scurtă vreme destul de greu de recunoscut chiar și atunci când lucrările sale sunt semnate. Să fie acest declin consecința neputinței financiare a comanditarilor săi ori a lipsei sale de interes pentru mirajul artei occidentale căreia i-au căzut pradă ușor ceilalți zugravi din anturajul său? Să nu fi fost în realitate atât de talentat pe cât îi mersese vestea?

După întoarcerea în Oltenia, vremurile nu s-au mai arătat la fel de favorabile marilor investiții artistice, comenzile par puține, iar piața muncii destul de populată de cei care mai înainte uceniciseră pe lângă sine. Lucrurile stăteau la fel în Transilvania, unde fără relațiile cu mediul clerical din Rășinari și fără miracolul de la Blaj angajamentele de anvergură nu ar fi avut la fel de mulți sorți de izbândă.

În asemenea condiții, mai putem însă vorbi de Grigore Ranite ca de un zugrav de elită? Un răspuns afirmativ este greu de evitat, căci artistul s-a bucurat până la sfârșitul carierei și al vieții de un renume pe care sigur considerentele invocate aici nu l-au știrbit. Deși norocul a jucat un rol însemnat în biografia sa, contemporanii l-au apreciat, iar cei dornici de învățătură i-au arătat încredere și afecțiune, recunoscându-i preeminența. Deși informațiile sunt atât de puține, este suficient să ne amintim tonul reverențios al scurtului comentariu notat de Stan din Rășinari în jurul gravurii răspândite în 1764 pentru popularizarea miracolului petrecut la catafalcul episcopului Petru Pavel Aron: „Aceasta este tâmpla de la episcopia Blajului zugrăvită de dascălul Grigorie Hranite”⁵⁶. O asemenea duiosie a amintirii anilor de ucenicie se traduce printr-o reală apreciere, la care trebuie să adăugăm puternica amprentă pe care Grigore Ranite a pus-o pe creația celor mai importanți zugravi a căror carieră a început în anii '30 ai secolului, și ne gândim aici în special la cei doi rășinăreni, Stan și Iacov, la rândul lor creatori de școală, la Vasile Diaconul, de asemenea dascăl de zugravi la Srediștea Mare⁵⁷, dar și la cei încă foarte puțin cunoscuți care au rămas să activeze în sudul Carpaților. Toate acestea pot fi considerate sinonime cu ceea ce astăzi se dorește a fi definit prin termenul „elită”, adică cei mai buni, cei din frunte, cei care au format, în acest caz, destine artistice.

⁵⁵ Pârvulescu, *Pictură românească din Banat*, p. 40, nota 17.

⁵⁶ Pârvulescu, *Un caiet de modele de zugrăvie din secolul al XVIII-lea*, Timișoara, 2008, p. 20.

⁵⁷ Pârvulescu, *Pictură românească din Banat*, p. 49-50.

